International Scientific Journal of Contemporary Research in Social Sciences and Humanities
2026 / No. 1 (1)
ELECTRONIC JOURNAL | OPEN ACCESS
Received: 10 October 2026, Accepted: 30 October 2026, Published: 4 November 2026

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA ILMIY RAHBAR VA TALABA HAMKORLIGINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI O‘RNI

Kobulov Ilxomjon Turg‘unboyevich
Andijon davlat texnika instituti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi assistenti

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim muassasalarida ilmiy rahbar va talaba hamkorligining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Ilmiy rahbarlikning maslahat berish, metodologik yo‘naltirish, fikr-mulohaza taqdim etish, akademik muloqotni tashkil etish va talabaning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash kabi yo‘nalishlari yoritiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida samarali hamkorlikning asosiy tamoyillari hamda bosqichlari tizimlashtirilib, oliy ta’lim amaliyoti uchun takliflar ishlab chiqiladi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega; unda empirik tajriba natijalari da’vo qilinmaydi.

Kalit so‘zlar: ilmiy rahbar, talaba, hamkorlik, mentorlik, tadqiqotchilik kompetensiyasi, ilmiy muloqot, fikr-mulohaza, mustaqil izlanish, oliy ta’lim.

Kirish.

Oliy ta’lim tizimida talabalarning kasbiy tayyorgarligini chuqurlashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ilmiy faoliyatga jalb etish muhim vazifalardan biridir. Zamonaviy mutaxassis o‘z sohasidagi bilimlarni egallash bilan cheklanmay, yangi axborotni izlash, muammoni aniqlash, dalillarni tahlil qilish, asoslangan xulosa chiqarish va amaliy yechim taklif etish qobiliyatiga ham ega bo‘lishi zarur. Bu sifatlar tadqiqotchilik kompetensiyasining mazmunini tashkil etadi.

Tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish faqat o‘quv mashg‘ulotlari yoki mustaqil topshiriqlar bilan cheklanmaydi. Talabaning ilmiy rahbar, professor-o‘qituvchi va ilmiy jamoa bilan muntazam hamkorligi ham mazkur jarayonning muhim omilidir.

Received: 10 October 2026, Accepted: 30 October 2026, Published: 4 November 2026

Ilmiy rahbar talabaning izlanish yo‘nalishini aniqlashtirish, ilmiy manbalarni tanlash, metodlarni asoslash, natijalarni talqin qilish va ilmiy matnni takomillashtirishida ko‘mak beradi. Biroq samarali rahbarlik tayyor yechimlarni taqdim etish emas, balki talabaning mustaqil qaror qabul qilish salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Mainhard va hammualliflar ilmiy rahbar hamda doktorant o‘rtasidagi shaxslararo munosabat dissertatsiya loyihasining muvaffaqiyati bilan bog‘liqligini ko‘rsatib, rahbarlik uslubini talaba nuqtayi nazaridan tahlil qilish muhimligini asoslagan [1]. Keyingi tizimli sharhlarda rahbar kompetensiyalari fan bo‘yicha bilim bilan cheklanmasligi, metodologik, pedagogik, munosabatga oid va tashkiliy jihatlarni ham qamrab olishi ta’kidlanadi [2]. Shu sababli ilmiy rahbar va talaba hamkorligini tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantiruvchi pedagogik muhit sifatida ko‘rib chiqish zarur.

Ilmiy rahbar va talaba hamkorligi - tadqiqot maqsadlariga erishish uchun ikki tomonning vazifalari, mas’uliyati va kutilmalarini muvofiqlashtirishga asoslangan muntazam ilmiy-pedagogik muloqot jarayonidir. Bunda ilmiy rahbar tajriba va metodologik bilimlar manbai sifatida yo‘naltiruvchi vazifani bajarsa, talaba izlanishning bevosita ijrochisi, qarorlar qabul qiluvchi va natijalar uchun mas’ul subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Hamkorlikning birinchi yo‘nalishi mavzu va muammoni aniqlashtirishdir. Rahbar talabaning qiziqishi, mavjud bilimlari va sohadagi dolzarb masalalarni uyg‘unlashtirishga yordam beradi. Ikkinchi yo‘nalish ilmiy manbalar bilan ishlashni qamrab oladi: ishonchli adabiyotlarni izlash, ularni tanqidiy o‘qish, qarashlarni taqqoslash va ilmiy bo‘shliqni aniqlash. Uchinchi yo‘nalishda metodologik maslahatlar orqali tadqiqot savollari, maqsad-vazifalar, ma’lumot to‘plash usullari va tahlil yondashuvlari aniqlashtiriladi. To‘rtinchi yo‘nalish - muntazam fikr-mulohaza. U talabaning yozma va og‘zaki ilmiy bayonini takomillashtiradi. Fikr-mulohaza aniq, dalillarga asoslangan, o‘z vaqtida berilgan va keyingi harakatni ko‘rsatadigan bo‘lishi kerak. 2024-yilda chop etilgan adabiyotlar sintezi doktorantura rahbarligida fikr-mulohaza amaliyotlari va samarali rahbar-talaba munosabatlari bir-birini

Received: 10 October 2026, Accepted: 30 October 2026, Published: 4 November 2026

mustahkamlashini qayd etadi [3]. Bunda yozma izohlar bilan bir qatorda muloqot va muhokama ham muhimdir. Beshinchi yo‘nalish talabaning ilmiy hamjamiyatga kirib borishiga ko‘maklashishdir. Ilmiy seminarlar, konferensiyalar, laboratoriya guruhlari va qo‘shma loyihalarda ishtirok etish orqali talaba o‘z fikrini himoya qilish, savollarga javob berish, tanqidni qabul qilish va boshqa tadqiqotchilar bilan muloqot qilish tajribasini egallaydi.

Ilmiy rahbar va talaba hamkorligi tadqiqotchilik kompetensiyalarini bir necha mexanizm orqali rivojlantiradi. Avvalo, rahbarning savol berish va muammoni qayta ifodalashga undash usuli talabaning tanqidiy fikrlashini faollashtiradi. Tayyor xulosani aytish o‘rniga “Bu fikr qaysi dalil bilan tasdiqlanadi?”, “Boshqa izoh bo‘lishi mumkinmi?” yoki “Tanlangan metod ushbu savolga javob bera oladimi?” kabi savollar talabaning mustaqil tahlil yuritishiga yordam beradi.

Ikkinchi mexanizm - metodologik tayanch. Talaba ilmiy muammoni toraytirish, tadqiqot dizaynini tanlash yoki ma’lumotlarni tahlil qilishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Rahbarning bosqichma-bosqich ko‘rsatmasi bu qiyinchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Biroq yordam miqdori talabaning tajribasi ortishi bilan mos ravishda kamayib, mustaqillik darajasi oshib borishi lozim. Doktorantura rahbarligi bo‘yicha tadqiqotlarda rahbarning maslahat beruvchi roli vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi, talabaning mustaqilligi va mas’uliyati ortishi qayd etilgan [4].

Uchinchi mexanizm - ilmiy yozuv va argumentatsiyani rivojlantirish. Rahbar matnning mantiqiy tuzilishi, dalillarning yetarliligi, manbalardan foydalanish, iqtibos keltirish va xulosalarning asoslanganligi yuzasidan izoh beradi. Talaba esa izohlarni mexanik ravishda qabul qilmasdan, ularning sababini tushunishi va o‘z matnini qayta ko‘rib chiqishi zarur. Shu tariqa tahrirlash jarayoni ilmiy fikrlashni o‘rgatuvchi vositaga aylanadi.

To‘rtinchi mexanizm - motivatsion va psixologik qo‘llab-quvvatlash. Ilmiy izlanish noaniqlik, muvaffaqiyatsiz urinishlar va qayta ishlashlarni o‘z ichiga oladi. Rahbarning konstruktiv munosabati, kichik natijalarni e’tirof etishi va muammolarni muhokama qilishga ochiqligi talabaning izlanishni davom ettirishiga yordam beradi. Oliy ta’limda

Received: 10 October 2026, Accepted: 30 October 2026, Published: 4 November 2026

mentorlik bo‘yicha tizimli sharh mentorlikning shaxsiylashtirilgan ta’lim yo‘nalishlari va kompetensiyaga asoslangan ta’limni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini ko‘rsatadi [5].

Beshinchi mexanizm - ilmiy mustaqillikni rivojlantirish. Hamkorlikning yakuniy maqsadi talabani rahbarga doimiy qaram qilib qo‘yish emas, balki mustaqil tadqiqotchi sifatida shakllantirishdir. Talaba o‘z qarorini asoslay olishi, rahbar fikriga dalillar bilan munosabat bildirishi, muqobil yondashuvlarni ko‘rib chiqishi va tadqiqot natijalari uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi lozim.

Ilmiy rahbar va talaba hamkorligining samaradorligi bir qator pedagogik tamoyillarga bog‘liq. Birinchi tamoyil - maqsad va kutilmalarni kelishib olish. Hamkorlik boshida tadqiqot mavzusi, ish jadvali, uchrashuvlar davriyligi, topshiriqlar va aloqa kanallari aniqlashtirilishi maqsadga muvofiq. Ikkinchi tamoyil - o‘zaro hurmat va akademik tenglik: tajriba va mavqedagi farq talabaning fikr bildirish huquqini cheklamasligi kerak. Uchinchi tamoyil - muntazam va konstruktiv fikr-mulohaza. To‘rtinchi tamoyil - talabaning mustaqilligini bosqichma-bosqich kengaytirish. Beshinchi tamoyil - akademik halollik, ma’lumotlar maxfiyligi va mualliflik mas’uliyatiga rioya qilish.

Hamkorlikni shartli ravishda to‘rt bosqichda tashkil etish mumkin. Dastlabki bosqichda talabaning qiziqishi va tayyorgarligi aniqlanib, mavzu hamda ish rejasi kelishiladi. Ikkinchi bosqichda ilmiy manbalar, nazariy asoslar va metodologik yechimlar muhokama qilinadi. Uchinchi bosqichda ma’lumot yig‘ish, tajriba yoki amaliy tahlil, natijalarni qayta ishlash va oraliq muhokamalar amalga oshiriladi. Yakuniy bosqichda ilmiy matn takomillashtiriladi, natijalar taqdim etiladi va talabaning keyingi mustaqil izlanish yo‘nalishlari belgilanadi.

Amaliyotda ilmiy rahbar va talaba hamkorligida uchrashuvlarning muntazam bo‘lmasligi, vazifalar va muddatlarning aniq belgilanmasligi, fikr-mulohazaning kechikishi, rahbarning haddan tashqari ko‘p aralashuvi yoki aksincha, yetarli yo‘naltirmasligi kabi muammolar uchrashi mumkin. Talabaning mustaqil ishlash

Received: 10 October 2026, Accepted: 30 October 2026, Published: 4 November 2026

ko‘nikmalari yetarli shakllanmagani, ilmiy manbalarni tanqidiy tahlil qila olmaslik va akademik yozuvdagi qiyinchiliklar ham hamkorlik samaradorligini pasaytiradi.

Muammolarni kamaytirish uchun ilmiy rahbar va talaba o‘rtasida individual ish rejasi ishlab chiqilishi, uchrashuvlar natijasi qisqa qayd etib borilishi, oraliq muddatlar belgilanishi va har bir bosqich uchun aniq natija ko‘rsatkichlari tanlanishi tavsiya etiladi. Raqamli ta’lim vositalari orqali hujjatlar bilan birgalikda ishlash, vazifalar holatini kuzatish va masofaviy maslahatlashuvlarni tashkil etish hamkorlikning uzluksizligini ta’minlashi mumkin. Shu bilan birga, raqamli vositalar bevosita ilmiy muloqot va shaxsiy mas’uliyatning o‘rnini to‘liq bosa olmaydi.

Ilmiy rahbarlik samaradorligini faqat uchrashuvlar soni bilan o‘lchash to‘g‘ri emas. Muhimi — muloqotning mazmuni, fikr-mulohazaning foydaliligi, talabaning mustaqilligi ortishi va tadqiqot sifati. Mentorlik bo‘yicha tizimli sharh oliy ta’limda mentorlik tushunchasi va uni o‘lchash usullarini aniqroq belgilash zarurligini ko‘rsatadi [5]. Shu sababli oliy ta’lim muassasasida rahbarlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi metodik tavsiyalar va muntazam tahlil mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish muhimdir.

Xulosa.

Oliy ta’lim muassasalarida ilmiy rahbar va talaba hamkorligi tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Samarali hamkorlik talabaning ilmiy muammoni aniqlash, manbalarni tanqidiy tahlil qilish, metodologik qarorlarni asoslash, ma’lumotlarni qayta ishlash, ilmiy xulosa chiqarish va natijalarni taqdim etish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tahlil asosida hamkorlik samaradorligi beshta omilga bog‘liqligi umumlashtirildi: aniq kelishilgan maqsad va kutilmalar; o‘zaro hurmatga asoslangan ilmiy muloqot; o‘z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohaza; talabaning mustaqilligini bosqichma-bosqich kengaytirish; akademik halollik va mas’uliyat. Ushbu omillar ilmiy rahbarlikni oddiy nazorat jarayonidan rivojlantiruvchi pedagogik hamkorlik darajasiga olib chiqadi.

Oliy ta’lim muassasalariga ilmiy rahbarlik bo‘yicha individual ish rejalarini joriy etish, rahbar va talaba vazifalarini aniq belgilash, muntazam maslahatlashuvlarni yo‘lga qo‘yish, fikr-mulohaza berish madaniyatini rivojlantirish hamda talabalarni ilmiy

Received: 10 October 2026, Accepted: 30 October 2026, Published: 4 November 2026

seminar va loyihalarga jalb etish tavsiya etiladi. Natijada talaba nafaqat muayyan ilmiy ishni bajarish tajribasiga, balki kelgusidagi kasbiy faoliyatida zarur bo‘ladigan mustaqil izlanish va muammolarni ilmiy asosda hal qilish kompetensiyalariga ham ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mainhard T., van der Rijst R., van Tartwijk J., Wubbels T. A model for the supervisor–doctoral student relationship // Higher Education. – 2009. – Vol. 58, No. 3. – P. 359–373. – DOI: https://doi.org/10.1007/s10734-009-9199-8.
2. Supervisors’ competences from doctoral students’ perspectives – a systematic review // Educational Review. – 2024. – DOI: https://doi.org/10.1080/00131911.2024.2306938.
3. Enhancing feedback practices within PhD supervision: a qualitative framework synthesis of the literature // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 2024. – DOI: https://doi.org/10.1080/02602938.2024.2307332.
4. Current issues in doctoral supervision practice in the UK // International Journal for Academic Development. – 2024. – Vol. 29. – P. 158–188. – DOI: https://doi.org/10.1080/13596748.2023.2285634.
5. Nuis W., Segers M., Beausaert S. Conceptualizing mentoring in higher education: A systematic literature review // Educational Research Review. – 2023. – Vol. 41. – Article 100565. – DOI: https://doi.org/10.1016/j.edurev.2023.100565.
6. Hu Y., Zhou Z. Ready to learn from your students? Chinese undergraduate students’ experiences of informal reverse mentoring // Future in Educational Research. – 2024. – DOI: https://doi.org/10.1002/fer3.17.